

KONGRESI, SIMPOZIJI, DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

ETNOGENEZA HRVATOV V ZGODNJEM SREDNJEM VEKU

(Zagreb 17., 18. januar 1989)

Se preden se je 17. januarja 1989 zjutraj začel, je znanstveni simpozij Etnogeneza Hrvatov v zgodnjem srednjem veku vzbujal pozornost vsaj zaradi dveh razlogov. Najprej, najstarejša hrvaška zgodovina se je v vsakem primeru zdela tisti primeren prostor in model, v okviru katerega bi končno tudi pri nas pogledali na zgodnjersrednjeveško problematiko iz zunaj že precej uveljavljene »etnogenezične« perspektive. In drugič, zaradi izredno oživljenega zanimanja za najstarejšo hrvaško zgodovino, ki je zvezano z burno polemiko o času prihoda Hrvatov v Dalmacijo in njeno zaledje, se je na ta znanstveni zbor gledalo tudi v pričakovanju, da bo s svojimi prispevki pomagal razčiščevati ta zapleteni problem, ki pa seveda in vendarle ni središčno vprašanje, na katerega se poskuša odgovarjati, če se sprašuje po etnogenezi. Ali, kot je dejal uvodničar na tem simpoziju, Mate Suić, ne da bi minorizirali vprašanje porekla in časa prihoda posameznih etničnih skupin, saj te redno prinašajo iz pradomovine posamezne elemente, ki jih bodo vgradile v kompleks svojega dokončno formiranega etnosa v novi domovini, pa je za etnogenezo, grobo rečeno, bistvenejše vprašanje, kako je nek narod nastal, kot pa odkod in kdaj se je doselil.

V tem cilju boljšega razumevanja polja etnogeneze je vsekakor razmisleka vredna tudi misel Sime Cirkovića, da je etnogeneza po svoji vsebini (etnos + genesis) omejena na »uspele« slučaje in »pozitivne« pojave in procese in da zato daje enostransko sliko zgodovinskega razvoja. Koncept, ki ga Cirković zastopa in imenuje »etnozgodovina« (etnoistorija), pa ima to prednost, da ne upošteva samo pozitivnih procesov in pojavov, ampak tudi takšne, ki so ovirali integracijo skupine, vplivali na njeno eventualno cepitev ali zožitev. Takšna etnozgodovina torej združuje »etnogenezo« in »etnotanazijo« hkrati.

Toda to so že misli iz prvih dveh referatov simpozija, o katerem je morda najprej potrebno reči nekaj splošnejših ugotovitev. Ena je prav gotovo ta, da je bil to multidisciplinaren in interdisciplinaren zbor hkrati. Multidisciplinarnost se je kazala zlasti v referatih, saj so s svojimi prispevki sodelovali ne samo zgodovinarji, ampak tudi arheologi, umetnostni zgodovinarji in filologi; interdisciplinarnost pa predvsem v diskusijah glede nekaterih vprašanj ob koncu posameznih blokov referatov. V tem oziru je simpozij nedvomno še enkrat potrdil sicer že staro, a v praksi vse premalo upoštevano dejstvo o pomembnosti posameznih strok pri zgodnjersrednjeveških raziskavah in hkrati o nemoči taistih posameznih strok, da bi vsaka zase lahko uspešno razreševala določene probleme. Prav zaradi tega je bil gotovo eden najboljših delov tega simpozija prav diskusija, kjer polemika še zdaleč ni bila vpeta v okvire istih strok, ampak je npr. zgodovinarjev referat o določenem vprašanju dopolnil ali pa zavrnil s svoje strani filolog. Zato je bilo vsekakor škoda, da sta urnik in časovna stiska, ki je nastajala zaradi velikega števila referatov (kar je na žalost slabost večine takšnih srečanj), omejevala in prekinjala diskusijo, čeprav je bila le-ta neredkokrat pomembnejša in plodnejša od marsikaterega referata. Referati bodo objavljeni, diskusija pa verjetno ne.

O nekaterih metodoloških principih proučevanja etnogeneze nasploh in o problemih etnogeneze Hrvatov konkretno je govoril v uvodnem referatu že omenjeni *Mate Suić*, ki je med drugim relativno periodiziral etnogenezo Hrvatov v tri faze: predetnično (doba pred pojavom Slovanov; predslovanski stadij), protoetnično (doba etničnega zorenja hrvaških Slovanov, asimilacija substrata in superstrata, konvencija dveh adstratov; protoslovanski — hrvaški stadij) in etnično fazo (hrvaški stadij). V absolutnih časovnih terminih se je etnogeneza Hrvatov začela s srečanjem in trajno interakcijo antičnega substrata in slovanskih prišlekov, katere so potem preslojili prahrvaški doseljenci. To pomeni že konec 6. stoletja, globalno formiranje hrvaškega etnosa pa je bilo gotovo konec 8. stoletja. *Sima Cirković* je svoj referat posvetil srednjeveški fazi v t.i. etnogenezi balkanskih narodov, fazi, v kateri se je le malo kaj zgodilo definitivno; tako v oblikovanju posameznih narodov kakor tudi v očitavanju etnične karte Balkanskega polotoka. V odsotnosti avtorja je bil prebran referat *Mladena Švaba* o današnjem stanju raziskav o pojavu Hrvatov na vzhodni jadranski obali v historiografiji. Historiografskega značaja sta bila tudi referata, ki sta jih imela *Josip Lucić* in *Bruna Kuntić - Makvić*. Prvi je predstavil podatke o doseljevanju Hrvatov v starejši dubrovniški historiografiji, drugi pa poreklo Hrvatov po Matiji Petru Katančiču in njegovem opisu Podonavja (Budim 1798). *Vladimir Koščak* je skušal s pritegnitvijo nekaterih novih podatkov in reinterpretacijo sta-

rih poglobiti vero v iransko teorijo o poreklu Hrvatov, kjer pa so mnoge stvari še vedno zelo odprte. *Peter Stih* je s historičnega vidika zavrnil nekatere nove poskuse reševanja problematike Hrvatov v Karantaniji (Kronsteiner, Kunstmann, Klaič), ki ne upoštevajo zgodovinskih dejstev, zvezanih s karantansko zgodovino tako, da o Hrvatih v Karantaniji še vedno vemo zelo, zelo malo trdnega. *Lujo Margetić* je velik del svojega referata posvetil enemu najpomembnejših dokumentov (čeprav falzificiranemu) najstarejše hrvaške zgodovine: t. i. Trpimirovi darovnici. Analiza datacije te listine ga napeljuje na zaključek, da jo je treba datirati v leto 840 (in ne 852, kot se je mislilo doslej), čemur je v diskusiji ostro nasprotoval Josip Lučić. *Vojislav Nikčević* je govoril o vlogi države in cerkve v etnogenezi Hrvatov, diskusijo pa je izzvalo njegovo etimološko tolmačenje imena Hrvat iz grškega »hora« (zemlja), kot je v De administrando imperio počel sredi 10. stoletja že Konstantin Porfirogenet. Ta razlaga je glede na najstarejše ohranjene zapise hrvaškega imena filološko nesprejemljiva (Radoslav Katičić). O času prihoda Hrvatov in Srbov (začetek 7. stoletja) na jugovzhod Evrope in o njihovih prvih teritorijih je govoril *Vladimir Markotić* iz Calgarya. Posebno zanimiv je bil prispevek, ki ga je dal *Franjo Smiljanić* o županijski ureditvi na področju dominija Trpimirovičev. Za v DAI omenjene župe oziroma županije je ugotovil, da spada čas njihovega nastanka v drugo polovico 9. stoletja in da je na obseg županij, ki so bile južno od reke Krke (Knin, Cetina, Imota, Pliva, Pset, Parathalasia), bistveno vplivala tradicija teritorialno-administrativne strukture cerkvene organizacije 6. stoletja; na županije severno od Krke (Bri-bir, Nadin, Nin, Sidraga) pa tradicija antičnih liburnijskih komun.

Drugi dan simpozija je bil uveden z nadvse zanimivim referatom Das Genus der Origo gentis. Imel ga je *Herwig Wolfram*, ki pa na simpoziju ni bil prisoten. Primerjava Origo gentis raznih germanskih ljudstev (Goti, Franki, Sasi, Langobardi) mu je pokazala na paralele v strukturi teh posameznih zgodovin, ki izpričujejo nek stereotip oziroma kliše v podlagi teh zgodnj srednjeveških zgodovin posameznih ljudstev: npr.: prvotna domovina ne more več prehranjovati svojega ljudstva, zato se to izsili, sledi prehod preko morja ali velike reke (Laba, Ren, Donava), zmaga nad nadmočnim sovražnikom, tej sledi zamenjava vere itd. Pomembna značilnost tega gentilnega spomina, zabeleženega v Origo gentis, je tudi ta, da dogodke kronološko »teleskopsko« projicira, kar pomeni, da v resnici večje časovne razdalje v svoji sliki zbija in približuje. Filolog *Radoslav Katičić* je govoril o začetkih hrvaške zgodovine kot filološkem problemu. Pomen filoloških raziskav za hrvaško zgodnj srednjeveško zgodovino je demonstriral na analizi pomena antične besede »praetoriani«, ki se pojavlja v zvezi z Borno v frankovskih državnih analih za leto 819 in ki pomeni družinike (sui domestici). Posebno pozornost pa je namenil De administrando imperio cesarja Konstantina, kjer je opozoril na nekaj dejstev, na katera se pri ocenjevanju značaja in vrednosti tega vira, kot tudi 30. in 31. poglavja posebej, pozablja. Predvsem DAI po Katičičevem mnenju ni bil propaganden spis, ampak delo strogo zaupne narave, ki je na zahod prišlo tako, da je bil en izvod tja pretihotapljen; neke vrste »pro memoria«, ki naj bi služila pri diplomatski dejavnosti cesarstva. V tem smislu naj bi s pomočjo 29. in 31. poglavja nastopali nasproti Bolgarom, s pomočjo 30. pa nasproti Frankom. Takšno tolmačenje značaja DAI, ki ima gotovo mnogo na sebi, seveda meče novo luč zlasti na 31. poglavje, kateremu se je odrekala neka večja vrednost. *Ludwig Steindorff* je prispeval referat o pomenu besede Dalmatia v srednjeveški historiografiji. Ena od njegovih zanimivih ugotovitev je tudi ta, da »in planitie Dalmae« (v Letopisu popa Dukljanina), kjer naj bi bil znani zbor, ni duvanjsko polje, ampak je ta toponim povezan z Docleo. *Walter Pohl* je govoril o Avarih in Slovanih kot temeljih hrvaške etnogeneze. Na simpoziju je bila predstavljena tudi Pohlva knjiga, monografija Die Awaren (Ein Steppenvolk im Mitteleuropa), mimo katere v teh vprašanjih v bodoče pač ne bo mogoče iti. O vlogi Bizanca na proces etnogeneze Hrvatov, ki se je zlasti odražala skozi bizantinska mesta na vzhodni jadranski obali, ki so bila ekonomski in cerkveni centri, usmerjeni tudi v zaledje, je imel referat *Ivo Goldstein*. *Neven Budak* je govoril o tolmačenju porekla Hrvatov v zgodnj srednjeveški historiografiji (DAI, pop Dukljanin, arhidia-kon Tomaž). Arheolog *Zlatko Gunjača* je predstavil zgodnj srednjeveško grobišče v Dubravicih pri Skradinu, ki datira od konca 7. ali začetka 8. pa do srede 9. stoletja in nudi nekaj novih, zelo relevantnih podatkov. Za konec omenimo še zelo zanimiv referat, ki ga je imel umetnostni zgodovinar *Miljenko Jurković* o frankovskem vplivu na konstituiranje cerkvene umetnosti v Hrvaški. Referat je pravzaprav odgovarjal na težko vprašanje smeri pokristjanjenja Hrvatov. Avtor je analiziral liturgijsko funkcijo dveh arhitekturnih elementov v cerkvah 9. stoletja v dalmatinskem zaledju, ki ju sočasna arhitektura v dalmatinskih (bizantinskih) mestih ne pozna: westwerk in tri apsde. Njegova analiza je tako npr. pokazala, da imajo vse tri apsde v teh cerkvah tri oltarje, kar je odraz rimske liturgije, ki je uvedla več oltarjev v cerkev, medtem ko je vzhodna liturgija ostala verna zgodnjekrščanskemu načelu enega oltarja. Zato je po njegovem mnenju absolutno nemogoče, da bi do takšnih rešitev

v arhitekturi Hrvaške prišlo iz dalmatinskih mest, kar na drugi strani govori, da je do pokristjanjenja Hrvatov prišlo iz frankovskega kroga.

Kot že rečeno, je bila pomembno dopolnilo tem referatom bogata diskusija, ki pa jo je nemogoče natančneje predstaviti, so se pa v njej in skupaj s prebranimi referati diskutirala vsa najvažnejša vprašanja iz najstarejše hrvaške zgodovine od vprašanja kontinuitete z antiko v Dalmaciji, naselitve Hrvatov, kjer se zdi, da Margetičeva teza zgublja še tisto podporo, ki jo je imela, čeprav je nekeje soglasno mnenje, da je na prelomu 8. v 9. stoletje prišlo na tem prostoru do preloma oziroma buma (materialna kultura, pisani viri), ki pa ga je potrebno povezovati z določeno stopnjo v etnogenezi Hrvatov; od vprašanja kontinuitete bizantinske oblasti na vzhodnem Jadranu do vprašanja pokristjanjenja, začetkov hrvaške države itd. Skratka, splošno mnenje je bilo, da je bil simpozij uspešen in koristen in nenazadnje tudi zanimiv, kar najboljše dokazuje številna publika, ki je bila prisotna oba dneva.

Peter Stih

MEDNARODNO STROKOVNO SREČANJE »ITALIJA IN AVSTRIJA: NOVO POGLAVJE ZGODOVINE«

(Gorica, 23. in 24. oktober 1988)

Goriški inštitut za srednjeevropska srečanja in goriška občina sta bila prireditelja mednarodnega sestanka »Austria e Italia di fronte alla nuova storia — Italien und Österreich ein neues Kapitel gemeinsamer Geschichte«. Prireditelj je spodbudila sedemdeseta obletnica konca prve svetovne vojne, bila je dvojezična in je trajala dva dni. Prvi dan, v nedeljo, 23. oktobra 1988 je potekal svečano in je imel izrazito komemorativne poudarke. K temu sta največ prispevala italijanski minister G. Santuz in avstrijski podkancler A. Mock. Drugi dan (24. oktober; tega dne je pred 71. leti pričela kobariška bitka) pa je prireditelj zbral na okrogli mizi v goriškem avditoriju pet italijanskih in avstrijskih strokovnjakov, ki so vsak na svoj način prikazali podobo italijansko-avstrijskih razmerij od konca prve svetovne vojne do današnjih dni. Poleg moderatorja, tržaškega univerzitetnega profesorja Sergia Tavana, so sodelovali za avstrijsko stran prof. Adam Wandruszka, dr. Walter Zettl in dr. Erhard Busek, za italijansko pa prof. Giorgio Campanini in prof. Giorgio Cusatelli; odsoten je bil sicer najavljeni zgodovinar Angelo Ara iz Pavie. Prav odsotnost Aro je v znatni meri osiromašila zgodovinski segment razprave, zlasti tudi zato, ker je prof. Wandruszka v svojem referatu ostal le pri neki interpretaciji premirja na italijanskem bojišču (3. 11. 1918). Tako je pregled italijansko-avstrijskega sožitja v zadnjih sedemdesetih letih (ponudilo bi lahko celo vrsto zanimivih iztočnic) ostal omejen le na razpravo o kulturnih stikih ter na razpravo o evropskih povezavah, pri čemer je bil prispevek dr. Buseka močno politično in aktualno obarvan. Iz predstavljenih prispevkov bi bilo mogoče sklepati na skorajda idilične povezave preteklih dni, kot da ni bilo senčnih plati in kot da je pot iz »Evrope držav«, v »Evropo narodov« povsem gladka.

Goriško srečanje je bilo preveč komemorativno, da bi lahko odprlo pot znanstvenemu razpravljanju. Preveč ga je navdihovala predstava, kako lahko nekdaj sovražna si naroda in državi stremita po prestanih preizkušnjah k novim oblikam človeškega sožitja. V pretežni meri so bili poslušalci okrogle mize dijaki goriških šol. Taka poteza, ki kaže na eni strani zadrego organizatorja, pa vendar opozarja na eksperiment, kako se lahko doraščajoče generacije seznanjajo z mnogostrano problematiko našega časa iz ust uglednih poznavalcev. Diskusija, ki je prebranim referatom sledila, je opozorila na nekatere prezrte lokalne probleme (mesto Gorice v italijansko-avstrijskih odnosih, materialne in drugačne izgube, ki jih je vojna prinesla Posočju itd.). Zgodovinski znanosti ni goriški sestanek italijanskih in avstrijskih strokovnjakov prinesel veliko novega. Opozoril pa je gotovo na vprašanja, ki bodo samodejno ali pa organizirano zagotovo še prihajala v svet poznavalcev.

Branko Marušič

MEDNARODNI BUHARINOV SIMPOZIJ

Wuppertal, 10.—13. oktober 1988

Sodna, znanstvena, politična in moralna rehabilitacija enega najpomembnejših sovjetskih marksističnih teoretikov in politikov v dvajsetih in tridesetih letih ter Stalinove žrtve, Nikolaja Ivanoviča Buharina (1888—1938) v začetku februarja 1988. leta je omogočila in povzročila izjemno zanimanje za njegovo idejno zapuščino. Na podlagi dogovora med Buharinovo ženo Ester Gurvič in starim nemškim komunistom